

RAPPORT SUR LA THÈSE D'HABILITATION DE SAMUEL BIDAUD

Études de linguistique théorique et romane,
ÉPURE - Éditions et Presses Universitaires de Reims, Reims, 2016, 215 p.

CRITÈRES FACTUELS

Pertinence du sujet par rapport au champ d'investigation

Le volume des travaux ici présentés convient parfaitement au domaine de la recherche linguistique. La psychomécanique du langage reste un cadre théorique relativement peu répandu et assez limité au domaine du français. Du coup, les propositions que fait l'auteur dans ce volume supposent autant de contributions pertinentes qui viennent enrichir l'ensemble des productions linguistiques dans ce domaine.

De la même façon, les travaux sur le signifiant motivé constituent un important nouveau champ de recherches. Non pas que le phénomène n'ait pas été abordé par la linguistique moderne à plusieurs époques et sous divers angles mais les apports des neurosciences en proposent une nouvelle perspective dans laquelle le rôle des significations inconscientes devient de plus en plus décisif. Ce que l'auteur nous propose ici est scientifiquement suggestif, pertinent et novateur. En particulier, les propositions sur le *ca* du napolitain (p. 95-116) et la voyelle *a* de l'espagnol (p. 183-204) sont autant de contributions qui ouvrent bien des portes à de futurs élargissements dans ce domaine de la recherche.

Précision, clarté, et clarté de la formulation du problème

Les phénomènes linguistiques observés dans les différentes propositions sont présentés avec une clarté remarquable. D'abord et déjà dans l'avant-propos, dans lequel l'auteur passe en revue les différents objets d'étude qu'il a proposés pour ce volume. Ensuite dans chacun des chapitres qui leur sont consacrés, ainsi que les diverses problématiques sous-jacentes à chacun d'entre eux. La teneur expositive, les méthodologies poursuivies et la pertinence des développements réalisés rendent compte très nettement des principes épistémologiques sur lesquels ces travaux se fondent et des conclusions révélatrices auxquelles ils aboutissent.

Il faut souligner que, vu qu'il s'agit d'un ensemble d'études portant sur des thématiques diverses, l'auteur prend un soin tout particulier à bien distinguer les différents concepts opératoires (parmi lesquels et notamment : le tenseur binaire ; le schème trimorphe ; le signifié de puissance, les cognèmes, le phonosymbolisme, etc.) et les orientations que, à partir de ceux-ci, il entend développer, de sorte que toutes les propositions ne peuvent pas être réduites à un même modèle de procédure. En même temps, et ce n'est pas un paradoxe, cet ensemble de recherches bien diverses entre elles sont senties comme le produit d'un même élan investigateur, celui de l'auteur, qui de cette façon combine la cohérence théorique avec la diversité applicative des différents principes qu'il met en œuvre : la *linguistique cognitive* que l'auteur pratique a de beaux jours devant elle.

Contribution du travail et comparaison avec les recherches analogues

Les sujets abordés dans cette thèse nous semblent tout à fait pertinents par rapport au champ de recherche qui est le leur. Le contenu du texte présente, en effet, un certain nombre d'éléments vraiment cohérents à l'intérieur du cadre théorique qui leur est propre. L'auteur nous propose, depuis l'optique de la linguistique de Gustave Guillaume, une série de contributions faisant de la lumière sur des éléments qui, jusqu'à présent, n'ont pas été suffisamment analysés depuis cette perspective-là. Au sein de cette *linguistique opérative*, l'auteur établit avec précision les limites des phénomènes qu'il étudie en les présentant avec cohérence et exactitude.

Il y a une deuxième perspective cognitive qui est utilisée aussi dans ce travail. C'est la perspective *cognématique* (cf. D. Bottineau), selon laquelle les signifiants de langue présentent une motivation souvent inconsciente susceptible d'influencer le choix des signifiés. Résultat de ces deux approches, le travail s'applique avec bonheur à un certain nombre de phénomènes concrets dans les différentes langues romanes : l'italien, le français, le portugais et l'espagnol, ce qui se correspond aux domaines d'intérêt de l'auteur dans sa recherche linguistique.

De cette pluralité d'approches ressort l'esprit d'*initiative* du chercheur et sa volonté d'*innovation* qui se renouvelle d'une publication à la suivante. Nous pensons que ces deux dimensions conduisent avec assurance le développement des études présentées dans cet ouvrage.

CRITÈRES MÉTHODOLOGIQUES ET FORMELS

Adéquation de la méthode choisie

Dans le cadre de cette procédure académique d'habilitation, ces propositions scientifiques s'avèrent parfaitement appropriées. Et ceci, dans la double mesure où, d'une part, il y est question de recherche linguistique proprement dite, et d'autre part, on y propose tout aussi bien des modèles d'analyse, des hypothèses de travail et des démonstrations qui peuvent être un véritable support pour l'enseignement de la Linguistique dans les filières spécialisées en sciences du langage à l'université.

En guise d'illustration de cette conduite, on pourrait dire que l'une des critiques que l'on a pu faire à la psychomécanique du langage est justement la singularité de la terminologie qu'elle déploie pour aborder les phénomènes de la langue. En ce sens, il est remarquable de constater que S. Bidaud se conduit toujours dans ses travaux d'une façon très explicite, voire pédagogique, car il revient souvent sur les concepts théoriques propres à cette école et, à titre de rappel, l'auteur donne les explications nécessaires à l'intellection des propos tenus et des analyses avancées, ce qui facilite la tâche des lecteurs les moins familiarisés avec cette théorie linguistique (des étudiants, par exemple).

Traitement de la problématique

Même si *a priori* on pourrait penser qu'il s'agit en général d'un « travail d'école », obéissant aux principes soit des théories proposées autour de la systématique du langage (Guillaume, Moignet, en partie Pottier, Monneret, Soutet, etc.), soit des propositions dérivées du paradigme de la linguistique du signifiant (les travaux notamment de D. Bottineau), dans ce recueil nous retrouvons au fond une volonté d'aller à l'essentiel des phénomènes de la langue (expliquer ces phénomènes en tant qu'éléments *essentiels*) et du coup de se sentir concerné par une certaine envie de généralisation dans l'explication des fonctionnements linguistiques, tout en tenant compte toutefois des particularités de chacune des langues qui y sont étudiées. L'auteur n'hésite pas en effet à signaler fréquemment des exceptions où des cas où l'explication proposée ne recouvre pas l'ensemble de la problématique à laquelle elle s'applique, ce qui se traduit par un trait de style explicite devenu symptomatique : « *on notera que...* » (cf. p. 15, 20, 46, 80, 88, 100, 105, 106, 147, 158, 179). Certes, méthodologiquement, on emprunte les voies de telle ou telle méthode d'approche, perspectivisme qui est somme toute peu ou prou inévitable. Or, il nous semble bien plus révélateur dans l'ensemble de ces travaux de déceler une volonté de systématisation des principes explicatifs, ce qui place la perspective des analyses de Bidaud bien loin d'un réductionnisme appauvrissant.

Respect des exigences formelles (langue, citation, etc.).

L'édition de ce livre et la présentation de ses contenus répondent parfaitement aux exigences formelles standard, propres aux publications scientifiques dans le domaine de la Linguistique. Nous y avons particulièrement apprécié la qualité dans l'exposition des différents contenus qui sont développés au fur et à mesure, leur intérêt, et la diversité ainsi que l'actualité de la bibliographie proposée, qui pour une part non négligeable se nourrit aussi des propositions de l'auteur lui-même. Cela témoigne en effet de la vitalité de cette recherche. S'il est vrai qu'on pourrait dire de l'auteur qu'il s'agit d'un jeune chercheur, il est encore plus vrai qu'il n'a pas perdu son temps : l'ensemble de ses publications est déjà remarquable. Si dans l'édition proposée certaines des propositions étaient encore à paraître au moment de la publication (2016), elles ont par la suite abouti à des propositions plus riches et étoffées dans lesquelles les développements que nous lisons ici trouvent plus de concrétion, de densité et de confirmation (cf. S. Bidaud, *Le Concept linguistique d'opérativité*, 2019).

Il convient que l'évaluation apporte également des questions ponctuelles axées de manière critique sur des aspects partiels et le niveau professionnel du problème traité.

S'il y avait à faire des critiques, elles se focaliseraient plus par rapport aux cadres théoriques de départ que dans les développements, les applications et les analyses spécifiques que l'auteur nous propose. En ce sens, le chercheur est particulièrement cohérent et conséquent par rapport aux méthodologies qu'il s'est données, de sorte que, dans l'ensemble, les démonstrations apportées se suffisent à elles-mêmes, toujours dans les cadres théoriques qui sont les leurs.

Il faudrait considérer, deuxièmement, que les propositions que nous lisons dans ce travail sont pour la plupart le résultat de publications précédentes, des articles notamment, souvent contraints à l'économie de moyens que les périodiques modernes exigent fréquemment. Autant pourrait être dit de l'édition finale elle-même (2016), qui présente un seul *index* où l'on combine les notions et les auteurs cités. Cette sobriété, plus imposée du dehors pour des raisons éditoriales que proprement voulue, semblerait porter parfois un léger préjudice à l'exhaustivité dans certaines démonstrations : limitation dans les exemples retenus comme illustration, etc.

Il y aurait, nous semble-t-il, une troisième raison susceptible d'expliquer cette limitation dans les moyens. C'est justement le caractère novateur que l'auteur imprime à toutes ses publications, dans une ferme volonté d'élargir les horizons de la recherche linguistique. Il s'agit d'une recherche vive, dynamique, et en plein processus de réflexion. Ce que nous lisons dans les pages proposées, ce sont donc souvent de très intéressantes propositions qui appellent à des développements qui, certainement (nous l'avons avancé), ne tarderont pas à se produire.

CONCLUSION

Veillez indiquer explicitement si la thèse d'habilitation répond ou non aux exigences requises standard pour une thèse d'habilitation dans le domaine donné.

Aucun doute : l'ensemble des propositions ici faites répond aux prérequis académiques et scientifiques dans le cadre d'une procédure d'habilitation.

Las Palmas de Gran Canaria, le 14 novembre 2021.

 Jorge Juan VEGA Y VEGA.
Universidad de Las Palmas de Gran Canaria.

POSUDEK HABILITAČNÍ PRÁCE SAMUELA BIDAUDA

Etudes de linguistique théorique et române,

ÉPURE - Editions et Presses Universitaires de Reims, Reims, 2016, 215 s.

VĚCNÁ KRITÉRIA

Význam tématu pro oblast zkoumání

Předkládaný svazek se odpovídá dané oblasti lingvistického výzkumu. Psychomechanika jazyka představuje poměrně neobvyklý teoretický rámec, význačně omezený na oblast francouzštiny. Proto i návrhy, které autor ve své práci předkládá, relevantně přispívají a obohacují především jazykovědnou produkci v této oblasti.

Práce také představuje stejně novou a důležitou oblast výzkumu, jakou je otázka motivovaného signifikátu. Neznamená to, že by se tímto fenoménem moderní lingvistika v různých dobách a z různých úhlů pohledu nezabývala, ale přínos neurověd nabízí novou perspektivu, v níž se role nevědomých významů stává stále více rozhodující. To, co zde autor navrhuje, je vědecky podnětné, relevantní a inovativní. Zejména návrhy týkající se neapolského *ca* (s. 95-116) a španělské samohlásky *a* (s. 183-204) jsou příspěvky, které otevírají mnohé možnosti pro další vývoj výzkumu v této oblasti.

Přesnost, jasnost a srozumitelnost formulace problému

Jazykové jevy pozorované v jednotlivých oddílech práce jsou prezentovány s pozoruhodnou jasností, především v předmluvě, v níž autor podává celkový přehled traktovaných otázek a předmětů studia. Dále pak v jednotlivých kapitolách, které se jim věnují, a také v různých otázkách, které stojí v pozadí každé z nich. Obsah výkladu, použité metodologie a relevance argumentace velmi jasně vypovídají o epistemologických principech, na nichž je tato práce založena, a o objevných závěrech, k nimž vede.

Je třeba zdůraznit, že vzhledem k tomu, že se jedná o soubor studií na různá témata, věnuje autor zvláštní pozornost rozlišování mezi jednotlivými operačními koncepty (zahrnujícími zejména binární tenzor, trimorfické schéma, valenční signifikát, kognáty, fonosymbolismus atd.) a jejich zaměřením pro další argumentační rozvedení. Proto jednotlivé proponované výzkumy nelze redukovat na jediný procedurální model. Současně, a to není paradox, je zřejmé, že tento soubor velmi různorodých výzkumů, vychází z téhož autorova badatelského impulsu, jenž spojuje teoretickou koherenci s aplikační různorodostí různých principů: v autorově pojetí má kognitivní lingvistika před sebou zárnou budoucnost.

Přínos práce a srovnání s podobným výzkumem

Témata, kterými se práce zabývá, se nám zdají být zcela relevantní pro danou oblast výzkumu. Text skutečně přináší řadu prvků, které jsou v daném teoretickém rámci zcela koherentní. Z pohledu lingvistické koncepce Gustava Guillaumea nabízí autor řadu podnětů odkazujících k jevům, jež dosud nebyly z této perspektivy dostatečně analyzovány. V rámci této *operativní lingvistiky* autor pečlivě stanovuje hranice zkoumaných jevů a podává je uceleně a přesně.

Ve své práci používá autor i další přístup, a to *kognitivní perspektivu* (D. Bottineau), podle níž signifikáty jazyka představují často nevědomou motivaci potenciálně ovlivňující jejich výběr. Díky těmto dvěma přístupům se práce šťastně dotýká řady konkrétních jevů v různých románských jazycích: itaštině, francouzštině, portugalštině a španělštině, což odpovídá výzkumným oblastem autorova jazykovědného zájmu.

Tato pluralita přístupů svědčí o *iniciativě* badatele a jeho *vůli k inovacím*, které od studie ke studii obsažených v práci nabízejí vždy jiné, postupně se rozvíjející průhledy. Jsme

přesvědčení, že obě zmíněné vlastnosti — iniciativnost a inovativnost — s jistotou rozvíjejí argumentaci prezentovanou v práci.

METODOLOGICKÁ A FORMÁLNÍ KRITÉRIA

Vhodnost zvolené metody

V kontextu akademického akreditačního řízení jsou předkládané vědecké teze zcela na místě. Je tomu tak proto, že se na jedné straně zabývají vlastním lingvistickým výzkumem a na druhé straně navrhuje analytické modely, pracovní hypotézy a důkazy, které mohou být vskutku podnětné pro výuku lingvistiky ve specializovaných univerzitních jazykových kurzech.

Jako příklad lze uvést, že jednou z kritik, které byly vzneseny vůči psychomechanice jazyka, je právě zvláštnost její terminologie při objasnění jazykových jevů. V tomto smyslu stojí za povšimnutí, že S. Bidaud si ve své práci vždy počíná velmi explicitně, až pedagogicky, neboť autor se k teoretickým konceptům specifickým pro danou školu často vrací, připomíná a podává vysvětlivky nezbytné k porozumění vyslovených komentářů a předložených analýz. To usnadňuje úlohu čtenářům, kteří jsou s touto lingvistickou teorií méně obeznámeni (tedy např. studentům).

Traktování problematiky

I když by se na první pohled mohlo zdát, že předložená práce je „školní“ povahy, neboť vychází jednak teoretických prací o systematické jazyka (Guillaume, Moignet, částečně Pottier, Monneret, Soutet atd.), jednak z propozic paradigmatu lingvistiky označujícího (práce D. Bottineaua), vyznačují se jednotlivé výklady snahou proniknout k podstatě jazykových jevů (a vysvětlit tyto jevy jako prvky *podstatné*). A tato snaha o zobecnění nás vtahuje do explikace jazykového fungování, a to s ohledem ke zvláštnosti každého ze studovaných jazyků. Autor neváhá poukázat na výjimky či případy, kdy navrhovaný výklad nepokrývá celou problematiku, na niž se vztahuje, což vyjadřuje explicitně příznačnými výrazy jako „všimneme si, že...“ (srov. str. 15, 20, 46, 80, 88, 100, 105, 106, 147, 158, 179). Je samozřejmé, že metodologicky si badatel vždy volí ten či onen přístup. Jistý perspektivismus je vcelku víceméně nevyhnutelný. Zdá se nám však, že ve všech Bidaudových výkladech převládá průkazné úsilí systematizovat vysvětlující principy. To perspektivu analýz vzdaluje od ochuzujícího redukcionismu.

Dodržování formálních požadavků (jazyk, citace atd.).

Editorická stránka předložené publikace a prezentace jejího obsahu dokonale splňují standardní formální požadavky na vědecké práce v oblasti lingvistiky. Ocenili jsme zejména kvalitu výkladu jednotlivých částí i to, jak postupně rozvíjejí argumentaci, která zaujme i svou pestrostí. Oceňujeme aktuálnost uvedené bibliografie včetně vlastního přínosu autora. To svědčí o životaschopnosti jeho výzkumu. Platí-li, že autor je badatel mladý, platí i to, že svůj čas nepromarnil: soubor jeho publikací je pozoruhodný. V předložené práci jsou některé texty, které v době vydání (2016) měly být určeny i k časopisecké publikaci, je patrné že byly následně ještě rozvedeny k bohatším a podstatnějším návrhům a je v nich patrný vývoj k větší konkrétnosti, hutnosti a potvrzení (srov. S. Bidaud, *Le Concept linguistique d'opérativité*, 2019).

Je vhodné, aby hodnocení práce přineslo i konkrétní otázky kriticky zaměřené na dílčí aspekty a odbornou úroveň řešené problematiky.

Pokud máme formulovat kritické výhrady, týkají se spíše výchozích teoretických rámců než konkrétní argumentace, aplikací a analýz. V tomto ohledu je totiž Samuel Bidaud obzvláště důsledný a konzistentní v rámci přijatých metodologií a jeho pojednání jsou celkově samy o sobě dostatečně průkazné vzhledem ke zvoleným teoretickým východiskům.

Za druhé je třeba vzít v úvahu, že předložené propozice, jsou z velké části výsledkem předchozích publikací, zejména článků, u nichž moderní periodika často vyžadují úspornost a omezují prostor. Totéž lze říci i o samotném závěrečném vydání (2016) obsahujícím celkově úsporný rejstřík pojmů a citovaných autorů. Tato redukce je patrně spíše vnucená zvenčí z redakčních důvodů a zřejmě zcela neodpovídá autorovu úmyslu. Zdá se totiž poněkud ke škodě vyčerpávající povaze některých ukázek, neboť se to týká omezení v příkladech použitých jako ilustrace atd.

Zdá se nám, že existuje ještě třetí důvod, který by mohl vysvětlit toto omezení prostředků, a to novátorská povaha, kterou autor vtiskuje všem svým publikacím v pevné snaze rozšířit obzory lingvistického bádání. Jedná se o živý, dynamický výzkum, který je v plném procesu reflexe. To, co čteme v předložené práci, jsou proto často velmi zajímavé podněty a výzvy k dalším úvahám, které na sebe jistě (jak jsme již uvedli) nenechají dlouho čekat.

ZÁVĚR

Uved'te výslovně, zda habilitační práce splňuje standardní požadavky na habilitační práci v daném oboru.

Není pochyb o tom, že předložená práce splňuje akademické a vědecké požadavky na habilitační řízení.

Las Palmas de Gran Canaria, 14. listopadu 2021.

Jorge Juan VEGA Y VEGA. Universidad de Las Palmas de Gran Canaria.

Za správnost:

prof. PhDr. Petr Kyloušek, CSc.
předseda habilitační komise